

Suomalaisuuden ytimessä

Hannu Syväoja

Matti Virtanen: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. SKS:n Toimituksia 831. Stakesin julkaisuja. 2001.

Ilkka Huhta: *"Täällä on oikea Suomenkansa". Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880-1918. Suomen kirkkohistoriallinen seura. 2001.*

Fennomania on keisarin ajan keskeisimpiä poliittisia virtauksia. Mutta mitä tekemistä esimerkiksi taistolaisuudella on fennomanian kanssa? Matti Virtasen mukaan on, tietyllä tavalla, kun fennomanian kolmena teemana pidetään Venäjää, valtiota ja suomen kieltä. Ilkka Huhta taas todistelee, kuinka körttiläissheränneet saivat fennomaniasta liittolaisen uskonkäsityksensä markkinoinnissa.

Ikäpolvikokemus ratkaisee tulkinnan

Virtasen aineistona on lähinnä muistelmat ja taustateoriaa Karl Mannheimin sukupolviteoria. Siinä yhteiskuntason sukupolvet muodostuvat suunnilleen samanikäisten ikäpolvista, jotka kokevat poliittiseen traditioon tulleen solmun, 'avaintapahtuman', suunnilleen samalla tavalla, kun taas toisenikäisten kokemus on erilainen. Esimerkiksi jatkosota oli erilainen kokemus 1918 ja/tai talvisodassa taistelleelle kuin varusmiespalveluksesta tosisotaan siirtyvälle ja jälleen erilainen siihen aikaan koulun pulpetissa istuvalle. Virtanen käyttää omaperäisiä ikäpolvinimityksiä kuten 'punaorvot', jolla hän tarkoittaa 1918 punaisten puolelle asettuneiden vanhempien 1900-luvun alkuvuosina syntyneiden lasten ikäpolvea. Vaikka saman ikäpolven kokemus on suunnilleen samanlainen, niin reagoinnissa avaintapahtuman kirvoittamaan 'avainkokemukseen' muodostuu ryhmittymiä, joita tekijä nimittää 'fraktioiksi'. Fennomania on ollut traditio, joka jatkuessaan muuttunut ja hajautunut eri ikäpolvien fraktioissa. Virtanen pitää Suomen aikana 1788–1944 käymää viittä sotaa katalysoivina avaintapahtumina. Ikäpolvikokemus kirvoittaa mobilisaation, jolloin syntyy poliittista liikettä ja samankin ikäpolven keskuudessa fraktioihin jakautumista. Esimerkiksi 'kuusikymmenlukulaiset' ratkaisivat venäjäsuhteen joko mukautumalla täysin Neuvostoliiton ideologiaan tai suhtautumalla siihen kriittisesti. Sivulta katsoen tuntuu kuitenkin siltä, että monien nuorten asennoitumisen takana olisi myös estradin etsiminen pätemiselle. Virtanen kehittää lähtöteoriaansa sosiaalipsykologiseksi sukupolvimalliksi. Avainkokemukset vaikuttivat sukupolvienvälisiin suhteisiin; syntyi mestari–kisälli–oppipoika -suhteisto. Esimerkiksi Otto Wille Kuusisesta tuli punaorpopolven radikaalin ja Väinö Tannerista maltillisen fraktion mestari. Todelliseksi suurmestariksi nousee Urho Kekkonen, joka esimerkiksi suosi nuoria polvia (mm. yliopiston demokratisoimista tukien) mm. sysätäkseen AKS-polveen kuuluneet vahvoista asemistaan. Hänen ja Mauno Koiviston edustavuus ulottui lakipisteessään suureen osaan Suomen kansaa ja kesti jonkinasteisena pitkään Virtasen tarkastelu ulottuu moniin kulttuuri-ilmiöihinkin. Verbaalinen esitys on toki selkeää, mutta lukiessa kysyy, eikö sen ohella ilmiöiden graafinen havainnollistaminen olisi lisännyt luettavuutta. Ikäpolvia hahmottaessaan tekijä on joutunut painiskelemaan vuosilukujen kaaoksessa, jolloin on hieman sekoillutkin. Valtion avulla Suomi koostui kiinteäksi poliittiseksi yksiköksi, kansallisuudeksi. 1800-luvulla maa oli joukko heimoja, joilla oli yhteinen pääkaupunki. Venäjän kysymys nousee *Fennomanian perillisissä* keskeiseksi. Suhtautuminen itänaapuriin on ollut nelivaiheinen: ennen sortokausia kesyn alamainen, niistä välirauhaan 1944 asti vihamielinen, 'toisen autonomian' aikana sen ilmettä tarkkaileva ja varovainen sekä 1990 jälkeen leppoisehkoa naapuruutta.

Kaipuu 'suuriin kertomuksiin'?

Artikkelissaan *Aamulehdessä* (5.2. 2002) Virtanen toteaa, että edelleen elää kaipuu suureen kertomukseen, jonka postmodernistit ovat sanoneet kuolleen. Virtanen itse on kirjoittanut suuren kertomuksen. Tehtävä on kunnianhimoinen ja toteutus herättää kunnioitusta. Kuitenkin se nostaa mieleen kysymyksiä. Onko kertomus uskottava? Mahdollinen vastaus on, että tutkija voi hahmottaa ja rajata todellisuudesta osan, joka sopii hahmotettavaksi. Onko sitten suhtautuminen Venäjään fennomanian keskeinen tunnusmerkki? Fennomania haki tukea "Pietarin tieltä" – samalta suunnalta toki "toisen autonomian" aikanakin. Mutta varsinaisesti fennomania oli taistelua suomen kielen puolesta ruotsinkielisyyden hegemoniaa vastaan. EU-aikakautena uuden fennomanian tulisi vastustaa englannin hiipimistä suomeen eikä kiivailla "pakkoruotsin" poistamiseksi.

Virtanenkin sanookin, että fennomaninen traditio säilyy niin kauan kuin suomalaisten enemmistö pitää suomea äidinkielenään

”Oikea suomalainen” on körttiläinen

Ilkka Huhdan tutkimus körttiläisyyden julkisuuskuvasta on paljolti reseptitutkimusta, joka kirjallisuustieteessä työntyä esiin 1980-luvulla. Julkisuuskuvalla Huhta tarkoittaa lähinnä Walter Lippmanin lanseeraamaa yleisen mielipiteen käsitettä. Menneinä aikoina julkisuus oli virallisesti sitä, mitä ylhäältä annettiin. Suomessa se putoili saarnatuolista kirkkokansan korviin. Alamaisten ei ollut lupa valaa liiaksi kannuja. Tietenkin oli myös huhujen ja suupuheiden välityksellä leviävä puskaradiojulkisuus. Kansalaisyhteiskunnan muodostuessa 1800-luvun loppupuolella oli muodostunut laajenneen lehdistön ja kansanvalistustoiminnan myötä ns. porvarillinen julkisuus, sekin painoviranomaisten valvoma. Herännäisyys eli körttiläisyys lähti alhaalta rahvaan liikkeenä. Jo varhaisvaiheessa siihen liittyi pappeja, hekin alemmilta virkaportailta. 1800-luvun keskivaiheilla herrasväki piti liikettä sivistysvihamielisenä, Topelius jopa eksytyksenä. Paavo Ruotsalaisen, portaalihahmon, kuoltua (1852) liike hajaantui maallikkojohtajien vetämiin ryhmiin. Huhut karismaattisen N. G. Malmbergin ’salaisesta elämästä’ lisäsivät ristiriitoja. Eräät liikkeessä toimineet papit tekivät pesäeron. Ilmeisesti he kokivat rahvaan ehdoilla muotoutuneen herännäisyyden normiston ahtaaksi. Se kielsi arvon modernin sivistyksen hedelmiltä, joten sivistyneistö otti nousevan keskiluokan kansanvalistajarooliin sopivan ’Jumalan apumiehen’ tehtävän. Huhta on asettanut selvästi rajatun ongelman ja saanut selkeän tuloksen. Teksti on yleensä helppolukuista. Arkistolähteiden, kaunokirjallisuuden ym. lisäksi aineistona on tutkittavan ajan lehdistö. Wilhelmi Malmivaara kokosi herännäisyysliikkeen keinoina mm. oma äänenkannattaja, *Hengellinen kuukauslehti* ja kustannusyhtiö sekä vuotuiset herättäjäjuhlat. Nämä sinänsä herättivät suuren yleisön huomion, ja kun venäläistämisyksinä körttiläiset liittyivät venäjänvastaiseen rintamaan, alkoi heille tulla arvoa ja kunniaa kuin konsanaan parannuksen tehneille Jukolan veljeksille. Körttiläisestä tuli aidon suomalaisen malli. Tässä vaiheessa tavallisen normihenkisen heränteen oli kuitenkin kiellettävä itsensä ja hyväksyttävä tietyin osin siveellisesti vaarallisenä pitämänsä romaanikirjallisuus. Juhani Ahon, Aukusti Oravalan ja Mauno Rosendahlin herännäisyyttä käsittelevät romaanit levittivät voimakkaasti liikkeen positiivista julkisuutta. Ja kun vuoden 1918 sota syttyi, lähtivät Etelä-Pohjanmaan vakaat körttimiehet pyhään sotaan ”ryssää ja pirua vastaan”. Näin he olivat isänmaallis-hengellisen julkisuuskuvansa näköisiä. Mitä jäin kaipaamaan? Herännäisyyden kääntöpuolella oli toinenkin ilmiö kuin työväenlehdistön kritiikki, nimittäin liikkeen karnevalisointi. Sen on tehnyt Maiju Lassila romaanissaan *Liika viisas* (1915). Parodiallaan työväenliikkeeseen sitoutunut Algot Untola tekee uskonnollisen herätysliikkeen hymyilyttäväksi. Päähenkilö Sakari Kolistaja on omaksunut antirationalistisen uskonkäsityksen ja tekee jatkuvaa parannusta ”liiasta viisaudestaan”. Körttiläisrahvashan varoitteli etsimästä autuuden tietä maallisen viisauden avulla. Hulluutta esittävästä Sakarista tulee karismaattinen hahmo, karnevaalinen ruotsalainen tai malmivaara, ja hänen saarnansa eli sanankolinansa saavat suorastaan kanonisoidun leiman.

Kirjoittaja on tamperelainen filosofian tohtori